

Мр Миомир Дашић

700 ГОДИНА ДУБРОВАЧКОГ АРХИВА

Ризница грађе свјетског значаја

У октобру 1978. године Дубровачки архив је обиљежио 700-годишњицу свога утемељења. Прослава је протекла без помпе, у радној атмосфери: на тродневном научном скупу „700 година Дубровачког архива и архивске службе у Југославији“ (од 16. до 19. октобра) поднесен је велики број научних реферата и стручних саопштења, у којима су научни радници — историчари и архивисти — указали на улогу и важност архивских фондова и грађе Дубровачког архива за научно расвјетљавање историје народа и народности Југославије, па и шире. Обиљежавањем овог јединственог јубилеја у историји јужнословенских народа наша историјска наука и архивистика су ненаметљиво искористиле повод да покажу какву је и колику важност имала грађа архивских фондова, која се више од 700 година сабира и чува у Дубровачком архиву, не само за политичку, економску, поморску и културну историју појединих наших народа и народности већ и за релативно дугу историју свих њих заједно.

Познато је да документи не чине историју, али су њена основа и потка; без орхивских папира не може се писати историја. У нашој ранијој бурној прошлости чувању докумената мало се поклањало пажње, јер за то није ни било времена од борбе за опстанак. Зато није чудно што је за поједина раздобља из наше прошлости више докумената сачувано ван наших граница, него код нас самих. Једини изузетак у томе чини Дубровник (град, општина и република), који је почев од краја раног средњег вијека па све до почетка XIX вијека имао свој самосталан друштвени, политички, привредни и културне живот, упорно се одржавајући пред притиском великих сила (Византије, Млетачке Републике, Угарске, Турске, па и неких других) признавањем њихове врховне власти и плаћањем годишњих трибута у злату и другим скупоцјеним даровима. Захваљујући чињеници да се Дубровник тако дуго успио одржати као самостална република, ми данас имамо богату ризницу за упознавање

богате прошлости људи и догађаја не само некадашње Дубровачке републике него и њеног балканског залеђа — Црне Горе, Србије, Босне, Херцеговине, Хрватске, Македоније, Косова, дијелом и Војводине. У архивским фондovima чува се много докумената од велике важности и за историју наших сусједа — Албаније, Бугарске, Угарске и Италије, нарочито за средњи вијек. Тако Дубровачки архив представља драгоцјен извор сазнања не само за историју југословенских народа и народности него и шире. То је једна од најзначајнијих ризница за спознавање прошлих људи и догађаја и на нашем тлу и у Европи. Његови фондови свједоче и о посезањима за нашом територијом великих европских краљевстава и царстава — Шпаније, Француске, Аустро-Угарске — као и дипломатским акцијама царске Русије, која је, стављајући се повремено у заштиту појединих наших народа, и сама покушавала да створи услове за пенетрацију на Јадран и његово шире залеђе — Црну Гору, Херцеговину, Босну и Србију.

*
* *

Дубровачки архив се састоји од 215 архивских фондова. Његов зачетак је у далекој 1278. години. Те године је влада самосталне дубровачке општине одлучила да прими у службу школованог нотара свјетовњака Томазина де Севера (Tomaseo de Saucere), повјеривши му организацију и вођење дубровачке канцеларије и нотарије. Мада је датум 11. септембар 1278. године, када је овај први „писар и нотар“ завео прва акта (тада почиње вођење књиге Praescripta rectoris), узет као датум утемељења дубровачког архива, а и архивске службе Југославије, и прије поменути године настао је приличан број појединачно биљежених докумената, која се такође чувају у његовим фондovima. Од онда па кроз вјекове Дубровник, као град-држава изразито медитеранске културне зоне, водио је сталну бригу о чувању докумената. Како се Дубровник од општине временом развио у републику и како је привредно јачао, остваривши широку мрежу трговачких пунктова и колонија по Балканском полуострву па и Угарској, а како је имао и тијесне пасловне везе са Венецијом и другим западним државама — број докумената је стално растао. У почетку су документа писана на латинском и староиталијанском језику, али ту је доста и оних писаних ћирилицом и другим писмима. Међу њима има и тако обимних да задивљује својом садржином. Документи су сврстани у серије, од којих неке имају и по више стотина томова. Међутим, зна се да, ипак, није сачувано све што је било написано. Неке повјерљиве документе су још стари Дубровчани уништили, са циљем да њихов садржај не упознају ни савременици ни њихови потомци. Велики дио грађе је настрадао у неколико пожара и

земљотреса, од којих је и за дубровачки архив био најкатастрофалнији онај из 1667. године. У прошлом вијеку су и појединци износили драгоцене документа из овог архива. Аустријска влада је у два маха — 1818. и 1833. године — наредила да се у државни и дворски архив у Бечу пренесу најважније исправе, оријентални рукописи и нека друга значајна архивска дјела. Тек после првог свјетског рата знатан дио ове грађе је враћен Југославији, да би 1941. године из окупираног Београда био поново пренијет у Беч. Али инсистирањем владе СФР Југославије, после другог свјетског рата, највећи дио грађе је најзад из Аустрије стигао у Дубровачки архив. И данас се ради на томе да и преостала документа врати влада Аустрије, те се очекује повратак још неких мањих архивских збирки. Тако ће се најзад и ова грађа, после више од 150 година, наћи у фондовима Дубровачког архива, дакле ондаје гдје је и настала и гдје јој је право мјесто.

Истакли смо да се у Дубровачком архиву чува 215 разних архивских фондова. Највећи и уједно најзначајнији је архивски фонд Дубровачка република са својих 7.000 рукописних књига, преко 100.000 појединачних докумената, 10.000 оријенталних исправа, богатом збирком ћирилских докумената (исправа, уговора, повеља и др.) итд. Овај фонд садржи документа која су настала у временском распону од 1022. до 1815. године.

Изванредно велики значај имају за историју и ови архивски фондови: Француска управа у Дубровнику, Окружно и котарско поглаварство, опћина Дубровник 1815—1945, Трговачко-обртничка комора, Лучка капетанија, Окружни суд Дубровник, Котарски судови Дубровник, Ластово, Блато, Корчула, Стон и Цавтат, Шумска управа, Мљет, школски архиви 19. стољећа, матичне књиге рођених, вјенчаних и умрлих XVII—XX стољећа и др. За најновију нашу историју најважнија је збирка докумената о повијести радничког покрета, КПЈ, СКОЈ, синдикати. За истраживачки рад су врло значајни и породични (обитељски) архиви угледних Дубровчана, нарочито од XVII до XIX стољећа.

Фонд Дубровачка република (има 92 серије) представља најсадржајнији извор сазнања, не само о прошлости Дубровника већ и свих наших народа и народности.

У серијама овог огромног фонда има много драгоцјених података готово за сва раздобља историјске прошлости Црне Горе. Без истраживања грађе, нарочито неких серија овог фонда, многа збивања и историјски процеси на тлу данашње Црне Горе у средњем вијеку остали би под велом таме. У том погледу срећно се допуњују сазнања истраживача грађе која се чува у Которском архиву, са оном у Дубровачком архиву. Котор и Дубровник су били вјечити ривали на јужном Јадрану, па и за трговачко освајање својег залеђа, те су пратили и биљежили

оно што се дешавало и на својој и на територији данашње Црне Горе, а што је и једном и другом граду могло бити од значаја за ширење свог утицаја на тај простор. Будући да су Которани и Дубровчани били под врховном влашћу различитих сила у средњем вијеку, па и касније, нарочито у доба турске владавине, грађа ових архива је од прворазредног значаја и за проучавање преламања страних политичких утицаја на црногорском простору. Дубровачки архив је од важности и за проучавање нове и најновије историје црногорског народа. Неки његови фондови, настали између два свјетска рата, а нарочито они од стварања Зетске бановине до 1941. године, када је Дубровник са широм околином такође улазио у њен састав, важни су и за проучавање развитка револуционарног радничког покрета и КПЈ у Црној Гори.

Грађа Дубровачког архива има доста значаја и за општу историју. Дубровачка трговина је више вјекова била доминантна на Балканском полуострву, а трговци републике св. Влаха продирали су дубоко и у средњу Европу, а разумије се успјешно су остваривали своје пословне везе и односе по читавом Медитерану. Тако се у Дубровнику стицала драгоцјена документација, без које се не би могло свестраније судити о људима далеке прошлости — како Балкана, средње Европе и Медитерана тако и земаља обалског појаса сјеверне Африке и предјела предње Азије. У XVI вијеку дубровачки бродови залазили су и у воде Атлантика, допирући до лука Енглеске и касније, у XVIII вијеку, плове и до Америке и Индијског океана. Од краја XVII па кроз читав XVIII и XIX вијек дубровачки бродови стижу и у луке Русије.

То је утицало да су сви важнији догађаји, не само из дубровачке и јужнословенске историје него и историје Европе, нађу одраза у документима дубровачког архива. Нарочито су пажљиво праћени ратови европских држава против Турске и устанци наших народа, односно ослободилачки покрети вођени од XVI до XIX вијека на југословенском простору. Дубровачки трговци, дипломатски чиновници, разни емисари и други пословни људи оставили су изврсна обавјештења о догађајима и животу људи које су сретали и упознавали на јужнословенском простору, почев од раног средњег вијека па до најновијег времена.

Дубровник је имао срећу да се за разлику од других наших средњовјековних самосталних градских општина развије у државу — републику и да избјегне пад под турску власт, за разлику од осталих јужнословенских држава на Балкану. Тако се нашао на тачки гдје су се додиривала два свијета, балкански и медитерански, источни и западни. Пред његовим зидинама задржали су се Турци, Дубровник је постао најистуренији дио западне Европе према истоку, центар сучељавања западног и источног утицаја. Сучељавање Османског царства и Запада ду-

бровачка дипломатија је вјешто користила и на тим непомирљивим супротностима одржавала самосталност Дубровачке републике све до почетка XIX вијека. Дубровачки дипломати су се у Цариграду клањали султану и самосталност Републике откупљивали златом, али су истовремено оданде обавјештавали и своју владу и западни свијет о свим важнијим збивањима у Османском царству. Није било европског хришћанског ратног похода у чијим припремама нијесу и Дубровчани потајно учествовали, али су то чинили тако мудро и лукаво да никада нијесу пореметили своје односе с Турцима. И данас задивљује реалистичност дубровачке дипломатије; она показује како емоцијама није било мјеста у вођењу званичне политике. И то је био један од фактора одржања Републике. Огромна грађа управо свједочи о врхунској дипломатији ове мале републике, о њеном успјешном рвању са огромним колосом какав је било Османско царство, па и рафинираним дипломатијама западних земаља које су плеле опасне мреже око Дубровника.

Историјска грађа дубровачких архивских фондова је и огромна и разноврсна. Из ње се могу уочити и сазнати многе стране људског живота за тако дуг период живљења на Балкану. Нарочито је могућно реконструисати свестрано прошлост Дубровника и непосредног његовог залеђа, мада је у систему патрицијске републике, мали човјек, пук, био искључен из управљања државним пословима. И управо то што документа више говоре о аристократији него о тзв. обичном човјеку, што га не спомињу у управљању републиком, јасно говори о постојању великих социјалних разлика у друштву, о систему експлоатације, па чак и постојању ропства путем трговине.

*
* *
*

Занимљиво је истаћи да се научна истраживања у Дубровачком архиву могу пратити од XV вијека. Од онога времена па све до краја XVIII вијека у архивску грађу су имали увида само ријетки појединци, Дубровчани — државници, правници и историчари. О њиховим проучавањима грађе су остали трагови, зна се и за имена неких од тих истраживача. Раније, током вјекова, многи приватници су из пословних и других потреба преписивали поједине књиге и друга важна документа.

У XIX вијеку у њему су тек почели да раде бројни научници, међу којима је било и тако познатих историчара као што су: И. Кукучевић, П. Шафарик, К. Јиречек и многи други. На основу дубровачке грађе написани су многи и големи радови. У XX вијеку велики број југословенских историчара вршио је истраживања у фондовима овог архива. На тој грађи су настала веома значајна историјска дјела, којима је обogaћена наша историографија. Тај интерес наших научника и даље је у порасту.

Дубровачки архив је од свога конституисања у самосталну научну установу, 1920. године, а нарочито послје другог свјетског рата, када је у самоуправној социјалистичкој Југославији стекао све услове за научни развој, постао важно мјесто и за истраживаче — научне раднике из: Италије, Албаније, Аустрије, Мађарске, Пољске, СССР, СР Њемачке, Белгије, САД, Холандије, Швајцарске, Шпаније, Кипра, Малте, Туниса, Либана, донекле Аустралије и Јапана, као и неких других страних земаља. Тако се он уврстио у ред најеминентнијих архивских установа у свијету.

Смјештен у историјском здању у палати Спонза, архив данас има све потребне услове за чување својих фондова (резорска спремишта), а и повољност за научнике истраживаче — угодну читаоницу за читање рукописа и фотолабораторију за снимање докумената.

*
* * *

Дубровачки архивски материјали су, без обзира на неке једностраности и мањкавости, драгоцјени за освјетљавање цјелокупне прошлости наших народа и народности, па и других народа и њихових земаља. Најсадржајнија су она документа која се односе на поданике Дубровачке Републике, док су шкртија она писана о животу људи у ширем залеђу. Пажња дубровачких власти била је претежно усмјерена на спорове између поданика Републике и људи из ширег залеђа, претежно везана за трговину и друге пословне односе. О оним другим, свакако богатим односима, трагова је мало. Али и поред такве једностраности и ова документа имају непроцјењиву вриједност за реконструкцију прошлости наших народа, поготово за оне периоде о којима немамо других вијести. Тама заборава прекрила би наша сазнања о многим мјестима да нијесу забијежена, споменућа пред дубровачким судом у разним поводима. О неким рудницима у ширем залеђу за више вјекова једино има вијести у документима ове врсте. Вијести о путним правцима и становницима дуж њих такође се садрже у тим судским списима.

Вриједност дубровачке грађе за историју свих наших народа и народности је утолико већа што се на другим мјестима није ништа или се сасвим мало сачувало што би свједочило о битисању и борби за опстанак људи нашега поднебља, њиховом мукотрпном животу, хтјењима и стремљењима, тежњи за друштвеним, привредним, политичким и културним просперитетом — чак и за по неколико минувих вјекова. Из тих разлога 700 година Дубровачког архива представља изузетан јубилеј за нашу науку и културу, свједочи о једној богатој културној баштини свјетског значаја.